

مقدمه

کلمه توسعه در لغت به معنی گسترش و بهبود است، توسعه در اصل دارای ابعاد کیفی است هرچند که دارای بعد کمی نیز می‌باشد. توسعه دارای تعاریف متعددی است اما در تعاریف ارائه شده تاکنون نکات زیادی وجود دارد که از آن جمله می‌توان به رفع فشارها و مشکلات موجود و به‌وجود آمده در زندگی اجتماعی و انسانی، استفاده و به‌کارگیری تکنولوژی و صنعت، افزایش توانمندی‌ها و شایستگی‌های افراد و جامعه در جهت مثبت، تغییرات مثبت فنی و ارزشی، کاربرد علم در جهت تغییر از یک جامعه سنتی به یک جامعه صنعتی، تجدید سازمان و جهت‌گیری کل نظام اقتصادی و اجتماعی، بهبود میزان درآمد و تولید به همراه کاهش نابرابری اجتماعی و در بسیاری موارد تغییر عادات، رسوم و عقاید را توسعه نامیده‌اند [۶] و [۷]. کشور جمهوری اسلامی ایران نیز تلاش دارد در راستای تدوین و اجرای برنامه‌هایی هم‌چون توسعه پنج ساله کشور، کشور را به کشوری توسعه یافته با توجه امکانات فرهنگی، جغرافیایی و تاریخی و ارزش‌های اسلامی، ملی و انقلابی مبدل سازد [۴ و ۷] با توجه به تصویب برنامه توسعه ششم و بررسی مشکلات موجود در بخش آب، خاک و محیط زیست می‌توان راه‌کارهای موجود در این بخش و نیز اثربخشی انجمن آبخیزداری در این بخش را بررسی نمود. تا بتوان در آینده اقدامات بیش‌تری را در زمینه ارائه راه‌کارهای مناسب بیان نمود. سرمایه ملی هر کشوری شامل منابع طبیعی و خدماتی است که این منابع ارائه می‌کنند و جامعه نیز به طور مستقیم و غیرمستقیم از خدمات آن بهره‌مند می‌شوند. مدیریت صحیح آبخیزها متضمن بهره‌برداری پایدار منابع مختلف موجود در عرصه‌های آبخیز است. زیرا اجزای مهم زیست‌بوم آبخیزها تأثیر معنی‌داری بر سایر اجزا و نهایتاً خروجی سامانه‌های آبخیز دارد. جنگل‌ها و گیاهان بر محیط زیست جانوران و نیز محیط زیست انسانی نیز تأثیرگذارند. کاهش دی‌اکسید کربن موجود در اتمسفر، جذب ذرات معلق سمی در هوا، تعدیل آب و هوا در تابستان و زمستان، جلوگیری از هدررفت آب و فرسایش خاک و هزاران مورد دیگر از جمله منافع زیست محیطی جنگل‌ها و مراتع است [۵]. هم‌چنین اهمیت آب برای زندگی حیاتی است و تأمین آب یک پیش‌نیاز بنیادی برای جوامع انسانی می‌باشد و حصول اهداف بنیادی توسعه مانند ریشه‌کنی فقر، توسعه عادلانه و حفاظت از محیط زیست بدون پرداختن دقیق و چند بعدی به مسأله مدیریت منابع آبی امری غیر ممکن به نظر می‌رسد [۲، ۸، ۱۰]. به هر تقدیر هرگونه عملیات احیا و یا اصلاح در این بخش‌های مختلف

 گزارش اثربخشی انجمن آبخیزداری بر برنامه ششم
 توسعه ایران
لیلا غلامی^{۱*} و علی طالبی^۲

تاریخ دریافت: ۹۵/۱۲/۱۸ تاریخ پذیرش: ۹۶/۰۵/۱۰

چکیده

با توجه به نیازها و شرایط هر کشوری، برنامه‌ریزی‌هایی برای توسعه آن بایستی صورت گیرد. بنابراین، ظرفیت‌ها و نیازهای هر کشوری نوع خاصی از برنامه‌ریزی‌های بلند، میان و کوتاه‌مدت را مشخص می‌کند. برای توسعه در کشور جمهوری اسلامی ایران نیز استراتژی‌ها و برنامه‌هایی به صورت بلند، میان و کوتاه‌مدت تهیه شده است که برنامه‌های پنج ساله توسعه از جمله این برنامه‌ها می‌باشد. برنامه‌های توسعه پنج ساله دارای بخش‌های مختلفی بوده که بررسی بخش‌های مختلف خصوصاً بخش‌های آبخیزداری، آب و خاک و کشاورزی اهمیت فوق‌العاده‌ای برای بخش‌های منابع طبیعی و کشاورزی دارد. اما جایگاه انجمن آبخیزداری کشور در اصلاحات و پیشنهادات در برنامه‌های توسعه پنج ساله قابل توجه است. در این راستا پیش‌نویس برنامه توسعه ششم چندین بار در جلسات تخصصی انجمن مورد کنکاش قرار گرفت و پیشنهادهایی برای تکمیل بعضی از بندهای برنامه ارائه شد. بنابراین در این مقاله اثربخشی انجمن آبخیزداری و سایر بخش‌های مرتبط بر برنامه توسعه ششم ارائه می‌شود.

واژه‌های کلیدی: سیاست‌گذاری‌های کلان، حفاظت آب و خاک، قوانین و سیاست‌های کشور

۱- استادیار گروه مهندسی آبخیزداری دانشکده منابع طبیعی دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی ساری، نویسنده مسئول،

l.gholami@sanru.ac.ir

۲- دانشیار دانشکده منابع طبیعی دانشگاه یزد.

کشاورزی، آب و خاک، محیط زیست و منابع طبیعی با عنوان آبخیزداری و یا مدیریت حوزه‌های آبخیز و در راستای کشاورزی پایدار و حفاظت از محیط زیست به عنوان جزئی از توسعه پایدار کشور بر اساس اسناد پنج ساله توسعه کشور می‌باشد [۷]. بر همین اساس در این مقاله سعی خواهد شد تا بر اساس برنامه پیشنهادی برنامه ششم توسعه کشور میزان توجه این برنامه مورد کنکاش قرا گرفته و نیز نقش انجمن آبخیزداری را در این مقوله بررسی نمود. دلیل این امر به دلیل اهمیت این واحدها در تامین منابع غذایی انسانی و هم‌چنین اهمیت نقش انجمن آبخیزداری به عنوان یکی از متولیان اصلی غیردولتی و ناظر بیرونی در این برنامه می‌باشد.

نگاهی کلی به برنامه‌های توسعه کشور در بخش کشاورزی و منابع طبیعی

جدول ۱ نگاه کلی به برنامه‌های پنج‌ساله توسعه کشور با محوریت منابع طبیعی و محیط‌زیست را نشان می‌دهد.

در برنامه پنج‌ساله اول توسعه کشور توجه بیش‌ترین به بازسازی خرابی‌های حاصل از جنگ تحمیلی بود و بر همین اساس در این برنامه قوانین در جهت حداکثرسازی استفاده از اراضی کشاورزی و منابع آب با تاکید بر کشاورزی یکپارچه بود به‌طوری‌که تامین اعتبار سدهای در دست احداث و افزایش ادوات بخش معادن و کشاورزی از طریق حداکثر استفاده از ظرفیت‌های موجود از تکالیف برنامه بود [۲]. در سال‌های ۱۳۷۸-۱۳۷۴ برنامه دوم توسعه کشور به خودکفایی در تولیدات کشاورزی و اولویت اعتبارات منابع آب و کشاورزی و منابع طبیعی پرداخته شد. به‌طوری‌که ارائه تسهیلات بانکی و کشاورزی برای کشت یکپارچه و خرید تضمینی محصولات کشاورزی از اهم فعالیت‌ها در این برنامه بودند [۸]. برنامه سوم توسعه نیز هم‌چنان در بخش کشاورزی به استفاده حداکثر از توان کشاورزی بدون توجه به اصول حفاظتی و احیایی تاکید داشت تا جایی که بر اساس ماده ۱۰۹ برنامه، برای تحقق حداکثر رشد پیش‌بینی شده در بخش آب و کشاورزی، ساخت سدهای کوچک

و بزرگ برای حداکثر استحصال آب، تکلیف شده است و حتی در اصطلاحی جالب، تامین ماشین‌آلات و ادوات کشاورزی برای رفع بحران مکانیزاسیون کشاورزی در کشور مورد توجه قرار گرفته است [۱۰]. شاید بتوان گفت برنامه چهارم توسعه کشور اولین برنامه‌ای است. که در آن به‌صورت کمی و با استفاده از شاخص‌های غیرمبهم و قابل اندازه‌گیری به موضوعات منابع طبیعی و به ویژه آبخیزداری پرداخت در این برنامه بخش دوم آن مختص محیط زیست و منابع طبیعی است و نشان از افزایش توجه به محیط‌زیست و منابع طبیعی به‌صورت کلی دارد [۳]. در برنامه پنجم توسعه توجه به بخش آب و کشاورزی و منابع طبیعی و محیط زیست روند منسجم و تکاملی به خود گرفته و بخش آب و کشاورزی تحت فصل اقتصادی (فصل پنجم برنامه) و بخش محیط‌زیست تحت فصل توسعه منطقه‌ای (فصل ششم) عناوینی جدا و مخصوص را به خود اختصاص دادند [۱]. در برنامه توسعه ششم کشور در ۲۰ بخش و ۱۴۸ ماده تنظیم شده است به بخش کشاورزی، منابع طبیعی و محیط‌زیست اهمیت بیش‌تری داده شده است. به‌طوری‌که در بخش ۷ (بخش کشاورزی) و چهار ماده، بخش هشت (آب) و سه ماده و بخش نه (بخش محیط‌زیست) یک ماده دارا می‌باشند [۹]. با توجه به این‌که در تحقیقی تحت عنوان آسیب‌شناسی جایگاه آبخیزداری در اسناد پنج ساله توسعه کشور قوانین مختص آبخیزداری و حفاظت خاک در برنامه‌های توسعه ارائه شده است [۷] در این تحقیق به اثربخشی انجمن آبخیزداری بر برنامه توسعه ششم پرداخته می‌شود.

قوانین مختص بخش کشاورزی

در ماده ۴۱ این بخش آمده است دولت موظف است جهت تقویت و تکمیل زنجیره‌های تولید و توسعه صادرات و ارتقا بهره‌وری آب و خاک کشاورزی اقدامات زیر را انجام دهد:

الف- توسعه کشاورزی حفاظتی، توسعه کشت نشایی، به‌نژادی، به‌زراعی، تولید و تامین و به‌کارگیری ارقام مقاوم، خوداتکایی در تولید بذر و نهال، افزایش ضریب ماشینینی کردن سالانه حداقل دوازده

جدول ۱: نگاه کلی به برنامه‌های پنج‌ساله توسعه کشور با محوریت منابع طبیعی و محیط‌زیست [۷].

نوع رویکرد	از نظر استفاده از منابع طبیعی	از نظر حفاظت از منابع طبیعی	مواد قانونی مختص محیط‌زیست، منابع طبیعی و آمایش سرزمین	کل ماده‌ها یا بندهای قانونی	سال	برنامه توسعه
	کمی و فشار بر منابع	کیفی و کاملاً مبهم	یک خط مش کلان	۱۰ خط مش کلان	۱۳۷۲-۱۳۶۸	اول
	کمی و فشار بر منابع	کیفی و کاملاً مبهم	دو خط مش کلان	۱۶ خط مش کلان	۱۳۷۸-۱۳۷۴	دوم
	کمی و فشار بر منابع	کیفی و کاملاً مبهم	شش	۱۹۹	۱۳۸۳-۱۳۷۹	سوم
	کمی	کمی و مشخص - درمانی	۳۲	۱۶۱	۱۳۸۸-۱۳۸۴	چهارم
	کمی	کمی و مشخص - درمانی	۱۷	۲۳۵	۱۳۹۴-۱۳۸۹	پنجم

صدم اسب بخار در هکتار.

ن- تعیین تکلیف استخدامی کارگزاران بیمه محصولات کشاورزی در بانک کشاورزی یا صندوق بیمه محصولات کشاورزی و یا وزارت جهاد کشاورزی و شرکتهای تابعه تا پایان سال اول برنامه و پیش بینی سنوات همکاری آنها به عنوان سابقه خدمت.

همچنین در این ماده اهداف کمی راهبرد ارتقای بهره‌وری آب و خاک کشاورزی به صورت جدول ۲ ارائه شده است. جدول ۳ نیز اهداف کمی راهبرد حفاظت و صیانت از منابع طبیعی کشور و توسعه آن در چارچوب اصولی توسعه پایدار را نشان می‌دهد.

در بند ل ماده ۴۳ آمده است سازمان صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران موظف است با هدف تولید و پخش برنامه‌های آموزشی، ترویجی، مدیریت مصرف آب، بهبود کمی و کیفی محصولات کشاورزی و فرآوری تولیدات، حفاظت از محیط زیست و منابع طبیعی کشور، بهره برداری و انتقال یافته‌های علمی به بهره‌برداران، تا پایان سال سوم برنامه نسبت به راه‌اندازی شبکه ملی مستقل "کشاورزی، آب، منابع طبیعی، محیط زیست" اقدام نماید.

قوانین مختص بخش آب

در ماده ۴۵ آمده است "دولت مکلف است به منظور مقابله با بحران کم آبی، رهاسازی حقایق‌های زیست‌محیطی برای پایداری

ب- انجام به موقع خرید تضمینی محصولات کشاورزی و در صورتی که در پرداخت خرید تضمینی وقفه ایجاد شود دولت موظف است به صورت روزشمار وفق نرخ سود کارمزد بانکی که هر ساله توسط بانک مرکزی اعلام می‌شود نسبت به پرداخت دیرکرد اقدام نماید.

ج- افزایش تولید محصولات راهبردی و تبدیل ۵۰۰ هزار هکتار از اراضی شیبدار به باغات.

د- فراهم نمودن امکان مصرف مناسب سموم بهینه دفع آفات نباتی و کودهای شیمیایی و استفاده بیش‌تر از کود کمپوست و مبارزه زیستی و تدوین ضوابط ورود، ساخت، فرمولاسیون کود و سم.

ه- سرمایه‌گذاری مورد نیاز جهت انجام امور تحقیقاتی و نظام نوین ترویج و انتقال فناوری، تقویت شرکت‌های دانش بنیان، استقرار مدیریت دانش و تجهیز مراکز جهاد کشاورزی و توسعه کشت محصولات سالم و ارگانیک، اعمال استانداردهای ملی کنترل کیفی تولیدات و فرآورده‌های کشاورزی گسترش مبارزه تلفیقی با آفات و بیماری‌های گیاهی، مصرف

بهینه نهاده‌ها از جمله انواع سم و کود و حمایت از کلینک‌های گیاه پزشکی در راستای ارتقای سلامت انسان و جامعه.

جدول ۲. اهداف کمی راهبرد ارتقای بهره‌وری آب و خاک کشاورزی

سال برنامه ششم					وضعیت در پایان سال ۱۳۹۳	هدف کمی	
سال اول	سال دوم	سال سوم	سال چهارم	سال پنجم		واحد	عنوان
۵۰۰	۵۰۰	۵۰۰	۵۰۰	۵۰۰	۲۶۰۰ (تجمعی)	هزار هکتار	توسعه سامانه‌های نوین آبیاری و احداث شبکه‌های فرعی آبیاری و زهکشی
۱۸۰	۲۲۰	۲۸۰	۳۲۵	۳۷۵		تعداد شکل	ایجاد و ساماندهی شکل‌های آب‌بران
۵۰۰	۵۰۰	۵۰۰	۵۰۰	۵۰۰	۳۲۰	هزار هکتار	اصلاح و بهبود خاک کشاورزی

جدول ۳. اهداف کمی راهبرد حفاظت و صیانت از منابع طبیعی کشور و توسعه آن در چارچوب اصولی توسعه پایدار

سال برنامه ششم					وضعیت در پایان سال ۱۳۹۳	هدف کمی	
سال اول	سال دوم	سال سوم	سال چهارم	سال پنجم		واحد	عنوان
۱۱۰۰	۱۴۰۰	۲۰۰۰	۲۳۰۰	۲۸۰۰	۸۲۶	هزار هکتار	احیای رویشگاه‌های مرتعی و توسعه گیاهان دارویی
۱۲۰	۱۴۸	۱۶۵	۱۸۲	۲۰۰	۳۵۹ (تجمعی)	هزار هکتار	جنگلکاری و احیای جنگل‌ها
۱۰	۱۲	۱۵	۱۸	۲۰	۸۱ (تجمعی)	هزار هکتار	توسعه زراعت چوب
۲۰۰۰۰	۲۵۰۰۰	۲۷۰۰۰	۳۰۰۰۰	۳۰۰۰۰	۳۰۰	هزار هکتار	حدنگاری (کاداستر) منابع طبیعی
۱۳۲۰	۱۷۸۰	۲۰۸۰	۲۳۶۰	۲۴۶۰	۹۵۰۵ (تجمعی)	هزار هکتار	اجرای عملیات آبخیزداری
۱۶۰	۱۸۵	۲۲۰	۲۶۵	۳۱۰	۲۷۱ (تجمعی)	هزار هکتار	تثبیت شن‌های روان و مهار کانون‌های بحرانی فرسایش بادی

سرزمین، پایداری و افزایش تولید در بخش کشاورزی، تعادل بخشی به سفره‌های زیرزمینی و ارتقای بهره‌وری و جبران ترازنامه آب، به میزان ۱۱ میلیارد مترمکعب در سال پایانی برنامه، اقدامات زیر را به عمل آورد:

الف- افزایش عملکرد در واحد سطح و افزایش بهره‌وری در تولید محصولات کشاورزی با اولویت محصولات دارای مزیت نسبی و ارزش صادراتی بالا و ارقام با نیاز آبی کمتر و سازگار با شوری، مقاوم به خشکی و رعایت الگوی کشت مناسب با منطقه

ب- توسعه روش‌های آبیاری نوین، اجرای عملیات آب و خاک (سازه‌ای و غیرسازه‌ای)، توسعه آب‌بندها و سیستم‌های سطوح آبیگر حداقل به میزان ۶۰۰۰۰۰ هکتار در سال

پ- اصلاح و بهبود خاک کشاورزی و افزایش کربن (ماده آلی) خاک به میزان سالانه ۵۰۰۰۰۰ هکتار.

ت- حمایت از توسعه گلخانه‌ها و انتقال کشت از فضای باز به فضای کنترل شده و بازچرخانی پساب‌ها، مدیریت آب‌های نامتعارف و مدیریت آب مجازی.

ث- طراحی و اجرای الگوی کشت با تأکید بر محصولات راهبردی و ارتقاء بهره‌وری آب در چارچوب سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی و تأمین منابع و الزامات مورد نیاز در قالب بودجه سنواری و اعمال حمایت و مشوق‌های مناسب فقط در چارچوب الگوی کشت.

ج- احیاء، مرمت و لایروبی قنات به میزان سالانه وضع موجود در طول برنامه.

ح- برداشت و انتقال آب از دریاچه‌های بسته به‌ویژه خزر، تالاب‌ها و سایر زیست‌گاه‌های حساس کشور و انتقال آب بین‌حوضه‌ای داخلی جدید پس از ارزیابی اثرات زیست محیطی، تأمین نیازهای مبداء و حقایق زیست محیطی و اعمال روش‌های مدیریتی منابع آب و افزایش بهره‌وری فقط برای تأمین آب شرب در شرایط بحران دائمی و با هدف مدیریت جامع منابع آب کشور.

ذ- نصب کنتور هوشمند و حجمی آب با اعطای تسهیلات از وجوه اداره شده با اولویت چاه‌های دارای پروانه بهره‌برداری تا پایان برنامه.

ز- اختصاص ۱۰ درصد ورودی سالانه صندوق توسعه ملی به سپرده‌گذاری ارزی نزد بانک‌های عامل در قبال دریافت خط اعتباری ریالی از بانک‌های مذکور و مطابق ضوابط صندوق جهت پرداخت تسهیلات به متقاضیان غیردولتی سرمایه‌گذار بخش کشاورزی، صنایع تبدیلی و تکمیلی این بخش، محیط زیست و منابع طبیعی و احداث بندهای انحرافی و سدهای کوچک.

قوانین مختص بخش محیط‌زیست

در ماده ۴۸ بخش محیط‌زیست آمده است "دولت موظف است جهت حفاظت از محیط زیست اقدامات زیر را انجام دهد:

الف- بهره‌برداری از چوب جنگل در طول اجرای برنامه ممنوع است. چوب مورد نیاز از طریق روش‌های جایگزین از قبیل توسعه

جنگل‌های مصنوعی، واردات چوب و خمیر چوب سایر راه‌کارها تأمین خواهد شد.

ب- نظارت بر ارزیابی راهبردی محیط‌زیست برای سیاست‌ها و برنامه‌های توسعه‌ای و ارزیابی اثرات زیست‌محیطی برای پروژه‌ها و طرح‌های بزرگ کلیه دستگاه‌های اجرایی و بخش‌های خصوصی و تعاونی، نهادهای عمومی غیردولتی در پهنه سرزمینی از جمله مناطق آزاد تجاری و صنعتی براساس شاخص‌ها، ضوابط و معیارهای پایداری محیط زیست.

ج- اجرای برنامه عمل حفاظت، احیاء، مدیریت و بهره‌برداری مناسب از تالاب‌های کشور با مشارکت سایر دستگاه‌های اجرایی و جوامع محلی به‌ویژه تالاب‌های ثبت شده در کنوانسیون رامسر به‌طوری که تا پایان برنامه، حداقل بیست درصد تالاب‌های بحرانی و در معرض تهدید کشور احیاء و ضمن حفظ و تثبیت در روند بهبود قرار گیرند.

د- تهیه و تدوین و اجرای برنامه‌های حفاظت محیط‌زیست با رویکرد بهره‌گیری از ظرفیت‌های داوطلبانه اشخاص حقیقی و حقوقی زیست‌یار از جمله سازمان‌های مردم‌نهاد و جوامع محلی در اجرای برنامه‌های حفاظت از محیط‌زیست.

س- اجرای عملیات آبخیزداری و حفاظت از خاک و آبخوان حداقل در سطح ده میلیون هکتار

ع- بیابان‌زدایی و کنترل کانون‌های بحرانی حداقل در سطح یک میلیون و یکصد و چهل هزار هکتار.

ف- تهیه نقشه‌های حدنگاری (کاداستر) منابع طبیعی و اراضی کشاورزی حداقل در سطح یکصد و سی و دو میلیون هکتار.

ص- ارتقاء پوشش ۱۰۰ درصد حفاظت از جنگل‌ها، مراتع و اراضی ملی و دولتی و مناطق چهارگانه زیست‌محیطی با مشارکت جوامع محلی انجام پذیرد و ضریب حفاظت از جنگل‌ها و مراتع کشور به‌منظور پایداری جنگل‌ها و هم‌چنین تعادل بخشی دام و مرتع سالانه حداقل ۱۰ درصد ارتقاء.

ش- احیاء رویشگاه‌های مرتعی و توسعه گیاهان دارویی به میزان حداقل نه میلیون و ششصد هزار هکتار و افزایش حداقل یکصد هزار هکتار به سطح زیر کشت گیاهان دارویی به‌نحوی که در پایان برنامه به ۲۵۰۰۰۰ هکتار برسد.

ت- ارائه برنامه جامع مقابله با ریزگردها را حداکثر تا پایان سال اول اجرای برنامه و اجرای عملی و موثر آن از سال دوم برنامه.

در بند پنج ماده ۷۷ بخش ۱۱ حمل و نقل و مسکن آمده است که "افزایش تراکم زمینهای مشجر با سطح اشغال کمتر نسبت به زمین‌های غیرمشجر با سطح اشغال بیش‌تر".

اثربخشی انجمن آبخیزداری در برنامه توسعه ششم کشور بند ۱ ماده ۳۱ (بخش ۵ توازن منطقه‌ای، توسعه روستائی و توانمندسازی فقرا) در گزارش کمیسیون تلفیق در مورد برنامه ششم موضوع زیر اضافه شد:

" دولت موظف است در سال اول برنامه چارچوب آمایش سرزمین ملی و استانی را تهیه و پس از تصویب شورای عالی آمایش سرزمین به اجراء در آورد."

بند ب ماده ۴۱ نیز ماده ۶ قانون افزایش بهره‌وری بخش کشاورزی و منابع طبیعی ۱۳۸۹/۴/۲۳ است.

بند ن ماده ۴۱ در گزارش کمیسیون تلفیق در مورد برنامه ششم اضافه شد. همچنین در گزارش کمیسیون تلفیق در مورد برنامه ششم که در ۱۴۸ ماده تنظیم شده است و در این ماده اهداف کمی راهبرد ارتقای بهره‌وری آب و خاک کشاورزی (جدول ۲) و نیز اهداف کمی راهبرد حفاظت و صیانت از منابع طبیعی کشور و توسعه آن در چهارچوب اصولی توسعه پایدار (جدول ۳) اضافه شد.

بند س ماده ۴۱، ماده ۱۰ قانون افزایش بهره‌وری بخش کشاورزی و منابع طبیعی ۱۳۸۹/۴/۲۳ است. البته در ماده ۱۰ قانون افزایش بهره‌وری بخش کشاورزی و منابع طبیعی در مورد منابع طبیعی نیز آمده که در این بند فقط بخش کشاورزی ارائه شده است.

بند ل ماده ۴۳ در واقع ماده ۱۸ قانون افزایش بهره‌وری بخش کشاورزی و منابع طبیعی ۱۳۸۹/۴/۲۳ است. البته در ماده ۱۸ به ایجاد گروه دانش ترویج و توسعه بخش کشاورزی و منابع طبیعی اشاره شده است. که در بند ل ماده ۴۳ به ایجاد یک شبکه در این زمینه اشاره شده است.

بند ب، پ، ج و ح ماده ۴۵ در گزارش کمیسیون تلفیق در مورد برنامه ششم اضافه شد.

بند ز ماده ۴۵ پیشنهاد سند راهبردی آبخیزداری، حفاظت خاک و آبخیزداری با عنوان "تقویت انسجام سازمانی و هماهنگی‌های لازم در راستای تحقق مدیریت جامع حوزه‌های آبخیز و بسترسازی جهت توسعه الگوهای موفق به نحوی که امکان تعمیم و تعمیق آن‌ها در سطح کشور در طی برنامه فراهم شود و حمایت لازم به منظور جلب مشارکت مردم از طریق توان‌مندسازی و توسعه تشکلهای عرفی بهره‌برداران و مجریان طرح‌های منابع طبیعی و آبخیزداری و ارتقاء شاخص‌های فرهنگ حفظ منابع طبیعی با تقویت و گسترش صندوق‌های حمایت از توسعه سرمایه‌گذاری بخش منابع طبیعی" است که این پیشنهاد را جهت جایگزینی به جای ماده ۱۴۷ برنامه توسعه ششم ارائه دادند.

بندهای مختلف ماده ۴۸ در گزارش کمیسیون تلفیق در مورد برنامه ششم اضافه شد. و همچنین بند ش آن نیز ماده ۸ قانون افزایش بهره‌وری بخش کشاورزی و منابع طبیعی ۱۳۸۹/۴/۲۳ است. در نشست هم‌اندیشی آبخیزداری در برنامه ششم توسعه در یک دی ۱۳۹۵ نیز سه پیشنهاد ارائه شده است که به شرح زیر می‌باشند. ۱- پیشنهاد می‌شود عنوان بخش هشتم برنامه به محیط زیست و منابع طبیعی تغییر یابد که در گزارش کمیسیون تلفیق در مورد برنامه ششم عنوان تغییری نیافت و همان بخش آب باقی ماند.

۲- سه بند زیر به ماده ۴۸ محیط زیست الحاق شود

الف- با توجه به شرایط و روند اقلیمی و فراوانی پدیده‌های سیل

و خشکسالی، ریزگردها و طوفان‌های شن و خسارت‌های مربوطه، دولت مکلف است در طول برنامه ششم توسعه نسبت به تهیه و اجرای برنامه‌های مدیریت سازگار و جامع منابع مختلف آبخیز و از جمله آب، خاک و پوشش گیاهی و طبقاً سیاست‌گذاری مناسب برای مدیریت و مهار وقایع مذکور در مقیاس حوضه‌ای یا منطقه‌ای اقدام نماید. این پیشنهاد در بند ع، ش، ت لحاظ شده است ماده ۴۸ بخش محیط‌زیست گزارش تلفیق برنامه ششم توسعه ارائه شده است و همچنین در جدول ۳ از سال اول تا ششم برنامه توسعه ششم توسعه به ترتیب ۱۶۰، ۱۸۵، ۲۲۰، ۲۶۵ و ۳۱۰ هزار هکتار تثبیت شن‌های روان و مهار کانون‌های بحرانی فرسایش بادی با یستی انجام شود.

ب- با توجه به ضرورت همکاری و مدیریت مشارکتی تمام دستگاه‌ها در حفظ محیط زیست و منابع مختلف آبخیز، کلیه پروژه‌های عمرانی که با برداشت و انباشت خاک همراه هستند (مشمول بر معادن، راه‌سازی، خطوط انتقال نیرو، نفت و گاز و نظایر آن) و از اعتبارات دولتی استفاده می‌کنند ملزم به ارائه پیوست حفاظتی شده و موظف شوند تا بخشی از اعتبارات پروژه را صرف عملیات اصلاحی و احیایی لازم برای استقرار مجدد گیاهان و حفاظت و تثبیت خاک نمایند. در گزارش تلفیق برنامه ششم توسعه کشور مشاهده نشد.

ج- با توجه به اهمیت وجود اطلاعات پایه خاک و پوشش گیاهی در برنامه‌ریزی‌های کشور، دولت مکلف است اعتبار لازم برای تهیه و بهنگام‌سازی اطلس‌های مختلف کاربردی مرتبط با خاک و پوشش گیاهی با مقیاس مناسب و تاسیس و تجهیز سامانه‌های پایش و ارزیابی ادواری مولفه‌های آنها را فراهم کند. در گزارش تلفیق برنامه ششم توسعه کشور مشاهده نشد.

۳- به بند اقدامی زیر به ماده عمران روستایی الحاق شود.

با توجه به ضرورت جلب مشارکت مردم در برنامه‌های حفاظت خاک و آبخیزداری، دولت مکلف است تسهیلات بانکی و منابع مالی کافی برای اجرای روش‌های سنتی و نوین حفاظت آب و خاک توسط مردم در سطح ۵ میلیون هکتار از حوزه‌های آبخیز در طی برنامه ششم و شرایط استفاده از مشارکت مالی خیرین در این زمینه را فراهم نماید. که در گزارش کمیسیون تلفیق در مورد برنامه ششم در مورد آن بحثی نشده است.

بند ۵ ماده ۷۷ بخشی از ماده ۱۵ قانون افزایش بهره‌وری بخش کشاورزی و منابع طبیعی ۱۳۸۹/۴/۲۳ است. که در این ماده آمده است " بخش‌های غیردولتی نسبت به احیاء و توسعه درختکاری متمر و غیرمتمر و بوستان‌های جنگلی و زراعت چوب اقدام نماید به گونه‌ای که ظرف ده سال، ضریب حفاظتی جنگل‌ها و مراتع، از چهل درصد به نود درصد و سرانه جنگل از هفده هکتار به بیست و پنج هکتار برسد."

ارسال بیانیه پایانی نشست هم‌اندیشی برخی انجمن‌های علمی کشور توسط انجمن آبخیزداری در رابطه با موضوع معضلات مبتلا به منابع پایه (خاک، آب، هوا، پوشش گیاهی) و با پدیده‌هایی نظیر

خشکسالی، سیل، گرد و غبار و فرسایش در برنامه ششام توسعه (تاریخ ۱۳۹۵/۱۰/۴) توسط انجمن آبخیزداری ایران

نتیجه‌گیری و جمع‌بندی

با توجه به برنامه ششام توسعه و مصوبات انجام شده در انجمن آبخیزداری ایران می‌توان این‌گونه بیان نمود که برخی تدابیر لازم برای لحاظ نظرات علمی و عملی متناسب با نیاز منابع طبیعی کشور، در این زمینه انجمن آبخیزداری تلاش زیادی را انجام داده، در برنامه توسعه ششم کشور انجام شده است. هم‌چنین در این برنامه به منظور پایش و بررسی صریح تکالیف قانونی مربوط به منابع طبیعی جهت اطلاع‌رسانی عمومی و حساس کردن جامعه با فضاسازی مثبت تصمیم گرفته شده است که شبکه‌ای به ترویج و توسعه بخش کشاورزی و منابع طبیعی اختصاص داده شود. اما در برخی از موارد بسیار مهم از جمله پروژه‌های عمرانی همراه با برداشت و انباشت خاک برای آن برنامه‌ای در این برنامه تاکنون در نظر گرفته نشده است. از جمله پیشنهادها مهمی که انجمن آبخیزداری ایران داشتند تغییر عنوان بخش هشتم برنامه به محیط زیست و منابع طبیعی بود که در گزارش کمیسیون تلفیق در مورد برنامه ششم عنوان تغییری نیافت و همان بخش آب باقی‌مانده است.

پیشنهادها:

- ۱- توجه به اهمیت بخش حفاظت آب و خاک و آبخیزداری در برنامه توسعه پایدار کشور بسیار ضروری بوده که در برنامه‌های توسعه پنج ساله کشور به آن توجه بیش‌تری شده و حفاظت از این منابع به مواد قانونی محدود و اغلب کلی و کیفی منتهی نشود.
- ۲- جایگاه متخصصین بخش جنگل، مرتع، آبخیزداری در برنامه‌های توسعه کشور مورد توجه قرار گیرد.
- ۳- استفاده از دیدگاه‌های دانشگاهی، انجمن‌های علمی کشور در بخش آبخیزداری و منابع طبیعی و استفاده هم‌زمان از دیدگاه‌های دانشگاهی و بخش اجرا در بخش حفاظت آب و خاک، آبخیزداری، مراتع و جنگل
- ۴- بررسی مشکلات به روز منابع طبیعی متناسب با تحقیقات انجام شده خصوصاً پایان‌نامه‌ها و رساله‌های دانشجویی و ایجاد قوانینی متناسب با مشکلات موجود
- ۵- ایجاد بخش‌های جداگانه در برنامه‌های توسعه کشور در زمینه منابع طبیعی در برنامه‌های توسعه کشور از جمله حفاظت خاک و منابع طبیعی
- ۶- ایجاد ارتباط پیوسته بین انجمن‌های علمی مرتبط با منابع طبیعی در جهت تصمیم‌گیری‌های هر چه بهتر در زمینه حل مشکلات موجود در زمینه منابع طبیعی کشور
- ۷- اختصاص هزینه به بخش‌های حفاظت آب و خاک خصوصاً در سال‌های اخیر که مشکلات مربوط به بخش آب و در نهایت فرسایش خاک افزایش یافته است
- ۸- حمایت و اجرای برنامه‌های حفاظت، احیاء، مدیریت و

بهره‌برداری متناسب از آبخیزهای کشور با استفاده از بخش دانشگاهی و بخش‌های اجرایی

۹- اصلاح و بهبود خاک جنگل‌ها و خصوصاً مراتع با استفاده از روش‌های نوین

۱۰- ضرورت همکاری و مدیریت تمام دستگاه‌ها در حفظ محیط‌زیست و منابع مختلف آبخیز و هم‌چنین پروژه‌های عمرانی که با برداشت و انباشت خاک همراه هستند (مشمول بر معادن، راه‌سازی، خطوط انتقال نیرو، نفت و گاز و نظایر آن) و از اعتبارات دولتی استفاده می‌کنند. ملزم به ارائه پیوست حفاظتی شده و موظف شوند تا بخشی از اعتبارات پروژه را صرف عملیات اصلاحی و احیایی لازم برای استقرار مجدد گیاهان و حفاظت و تثبیت خاک نمایند.

منابع

- 1- Fifth Five-Year Development Plan of Iran. (FYDP, 2011-2015).
- 2- First Five-Year Development Plan of Iran. (FYDP, 1990-1994).
- 3- Fourth Five-Year Development Plan of Iran. (FYDP, 2006-2010).
- 4- Iran's 20-Year Perspective Document/ Iran's 20-Year Vision Plan, (2005-2025).
- 5- Mosaffaie, J. and Talebi, A. 2014. A statistical view to the water erosion in Iran. Extension and Development of Watershed Management. 2(5): 9-17.
- 6- Motavasseli, M. 2003. Economic development: concepts, theoretical foundations, in situational and methodological. The Organization for Researching and Composing University Textbooks in the Humanities (SAMT), Tehran.
- 7- Najafi, S. 2014. Assessing Watershed Management Position in the Five-Year Development Documents of Iran. Extension and Development of Watershed Management. 3(10): 37-45.
- 8- Second Five-Year Development Plan of Iran. (FYDP, 1996-2000).
- 9- Sixth Five-Year Development Plan of Iran. (FYDP, 2016-2021).
- 10- Third Five-Year Development Plan of Iran. (FYDP, 2001-2005).

Abstract

A Report on Effectiveness of the Watershed Management Society of Iran on Sixth Development Program of the Country

L. Gholami*¹ and A. Talebi²

Received: 2017/03/08 Accepted: 2017/08/01

According to the conditions and needs of each country, the planning must be create for its development. Therefore, the capacities and needs of each county determine the special type of short-term, medium-term and long-term planning. For development in Islamic Republic country of Iran, the strategies and plans provide to form of long-term, medium-term and long-term that the five-year development plans are among these programs. The five-year development plans have different sections that the study of different sections especially watershed management, water and soil and agriculture have extra important for natural resources and agriculture sections. But, the society status of country watershed management in the reformations and suggestions is noteworthy in five-year development plans. In this regards, the draft of sixth development plan several times was explored in professional meetings of society and the suggestions presented for completing some plan paragraphs. Therefore in present study, the effectiveness reportage of watershed management society presented on sixth program.

Keywords: County policies and rules, Sixth development plan, Soil and water conservation, Watershed management society of Iran.

1. Assistant Professor, Watershed Management Engineering, Sari University of Agricultural Sciences and Natural Resources. Corresponding author, l.gholami@sanru.ac.ir

2. Associate prof, faculty of natural resources, Yazd university.